

FORDÍTÁS

Az idegen nyelvekkel kapcsolatos problémák és a tudományos kutató

Az Országos Tudományos és Műszaki Kötéselőző Könyvtár (*National Lending Library for Science and Technology*) 1965-ben végzett felmérést a nyelvi korlátokról. A felmérés szerint az angol kutatók zöme képtelen saját maga feldolgozni számos, valószínűleg hasznos idegen nyelvű anyagot, sőt még tudásuk sincs a hozzáférhető fordítási szolgáltatásokról. A sheffieldi egyetem 1968–1969-ben lebonyolított felmérése hasonló következtetésekre vezetett. Célszerűnek látszott az 1965. évi felmérés megismétlése. Az előzővel szemben jelen felmérés nemcsak a természettudományra és a műszaki tudományokra terjedt ki, hanem a társadalomtudományok művelőire is.

A kutató által feldolgozandó idegen nyelvű anyag

Az 1. táblázat tartalmazza a különféle referáló és indexelő folyóiratokban szereplő hivatkozások nyelvek szerinti megoszlását. Megállapítható, hogy az 1965-ös felméréshez képest csökkent e folyóiratokban az idegen nyelvű hivatkozások aránya. Abszolút számokban vi-

szont jelentősen nőtt a hivatkozott idegen nyelvű anyagok száma. A referáló és indexelő szolgálatok kissé elfogultak az anyanyelv iránt.

A felhasználók nyelvtudása

A nyelvtudás kétségkívül összefügg a korral, az idősebb generáció nyelvtudási készsége mindenképpen (2. táblázat) jobb. Az angol kutatók közül a legtöbb a franciában mutat jártasságot. Az orosz és a japán nyelvtudás a legritkább. A 3. táblázat a nyelvtudás megoszlását mutatja tárgykörök szerint. Amint várható, a humán tudományok művelői rendelkeznek a legtöbb nyelvtudással.

A válaszok 76%-ából az derült ki, hogy a kutatók szívesen elolvastak volna egy nemrég kezükbe került idegen nyelvű cikket, ha képesek lettek volna rá. A legtöbb problémát a német nyelv jelentette, ezt követte az orosz és a japán (4. táblázat).

A nyelvi akadályok leküzdésének menete

Ha idegen nyelvű cikket kell feldolgoznia a kutatónak, különféle megoldásokhoz folyamodhat: a) megpró-

1. táblázat

A hivatkozások százalékos megoszlása nyelvek szerint referáló és indexelő folyóiratok 1977. évi számaiban

Referáló vagy indexelő szolgálat	A hivatkozás nyelve					
	Angol %	Orosz %	Német %	Francia %	Japán %	Egyéb %
Biological Abstracts	79	8	3	3	1	4
Physics Abstracts	87	6	2	2	1	2
Mathematical Reviews	65	18	5	6	—	4
Index Medicus (1978)	76	8	6	3	1	6
Chemical Abstracts	47	27	9	3	8	6
Engineering Index	83	6	6	2	1	2
Bibliography and Index of Geology	72	14	2	3	1	8
Bull. Signalétique — Sections 220–227	60	9	8	14	—	9
Referativnūj Zsurnāl — Geologija	29	48	5	9	2	7
Sociological Abstracts	80	1	3	7	1	8
Int. Bibl. Soc. Sci — Sociol. (1975)	61	3	6	15	—	15
Int. Bibl. Soc. Sci — Pol. Sci. (1976)	53	2	14	18	—	13
Int. Bibl. Soc. Sci — Econ. (1974)	50	7	7	13	—	23
Historical Abstracts	51	—	14	10	1	19
Arts Index	72	—	8	12	—	8

2. táblázat

A választ adók százalékos megoszlása nyelvismeretük foka szerint,
korcsoportonként

	Francia	Német	Orosz	Japán	Spanyol	Olasz	Holland
	nyelven						
<i>26 év alatt (684 fő)</i>							
Folyékonyan olvas	6,9	2,5	0,4	0,3	1,0	0,6	0,1
Ritkán használ szótárt	38,0	8,3	0,3	0,1	1,8	0,9	0,6
Gyakran használ szótárt	35,4	22,8	2,6	0,3	2,2	1,8	0,4
Nem tud olvasni	19,7	66,4	96,7	99,3	95,0	96,7	98,9
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
<i>26–50 év között (2288 fő)</i>							
Folyékonyan olvas	12,2	3,9	0,9	0,2	1,6	1,0	0,5
Ritkán használ szótárt	43,6	12,3	0,8	0,2	2,4	2,8	1,0
Gyakran használ szótárt	28,6	29,5	5,2	0,6	2,3	2,6	0,5
Nem tud olvasni	15,6	54,3	93,1	99,0	93,7	93,6	98,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
<i>50 év felett (277 fő)</i>							
Folyékonyan olvas	23,8	11,9	1,4	0,0	1,8	1,8	0,7
Ritkán használ szótárt	49,4	22,4	3,3	0,4	7,9	6,9	1,8
Gyakran használ szótárt	15,2	31,8	6,5	0,4	2,9	4,0	0,7
Nem tud olvasni	11,6	33,9	88,8	99,2	87,4	87,3	96,8
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
<i>Együtt (3249 fő)</i>							
Folyékonyan olvas	12,0	4,3	0,8	0,2	1,5	1,0	0,5
Ritkán használ szótárt	42,9	12,3	0,9	0,2	2,7	2,7	1,0
Gyakran használ szótárt	28,9	28,3	4,8	0,5	2,3	2,5	0,5
Nem tud olvasni	16,2	55,1	93,5	99,1	93,5	93,8	98,0
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

bálhatja megtalálni a cikknek vagy angol nyelvű összefoglalásának fordítását; b) lefordítja a cikket; c) lefordíthatja a cikket; d) megkérhet valakit, hogy röviden vázolja a cikk tartalmát (5. táblázat).

Hogy melyik megoldást választja a kutató, a cikk fontosságától, az adott lehetőségektől, valamint attól függ, hogy ez utóbbiaknak mennyire van tudatában a kutató. Bár a választ adók 84%-a nyilatkozott úgy, hogy képes megbirkózni francia nyelvű szöveggel, a cikkek mindössze 17%-át fordította le maga a felhasználó.

A választ adók 31%-a egyáltalán nem tett semmilyen lépést a cikk lefordítása érdekében. Ez több mint az 1965-ös felmérésben regisztrált arány. Az adott magyarázatok között szerepelt az is, hogy a cikk fontossága nem indokolta a fordítást, ill. hogy a cikk által közölt információ más angol nyelvű kiadványban is megtalálható.

A természettudományos és a műszaki kutatók inkább keresnek angol nyelvű összefoglalást az adott publikáció-

ról, mint a más tudományterületen dolgozók. A természettudományos kutatók közt kevesebb volt az olyan, aki nem tett semmiféle lépést a fordítás érdekében, mint az egyéb szakterületen dolgozók közt (6. táblázat).

A fordítási segédeszközökről való tájékoztatás

Az 1965. évi felmérés óta a kutatók tájékozottsága fordítási segédeszközökről csak rosszabbodott. Legkevesebb a társadalomtudományok művelőinek van fogalmuk róluk.

A francia és német fordítások elfogadása

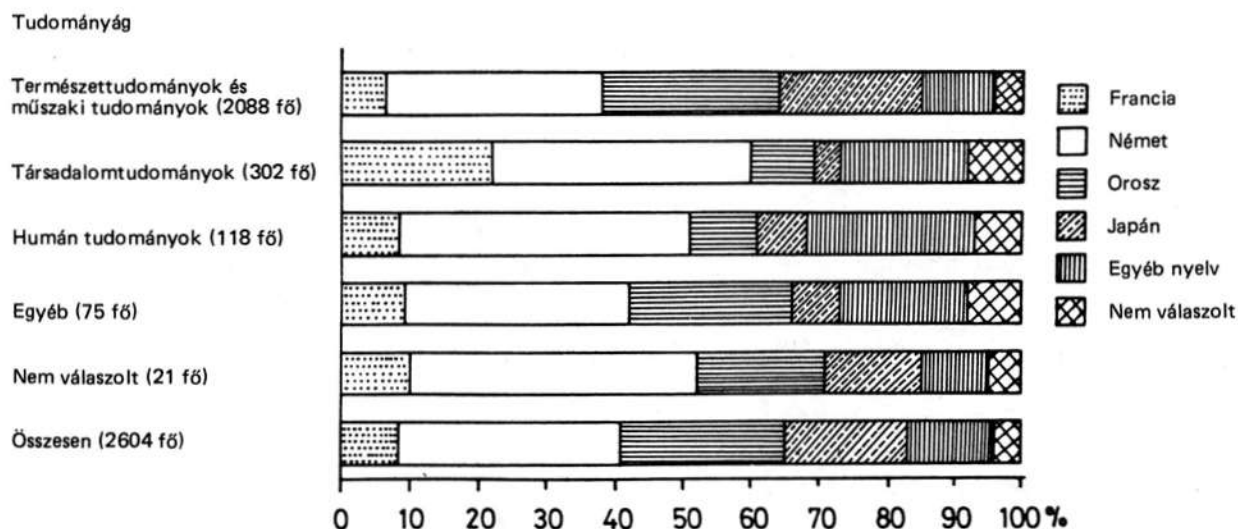
A kérdezettek 55%-a tudja használni a publikációk francia, 22%-a német fordítását. Eszerint hasznos lenne

A nyelvtudás százalékos megoszlása tárgykörönként és nyelvenként

		A választ adók szakterülete				Összesen
		Természet-tudományok	Társadalom-tudományok	Humán-tudományok	Egyéb	
Francia	Folyékonyan olvas	10	11	37	12	12
	Szótárhasználattal olvas	75	63	56	69	72
	Nem tud olvasni	15	26	7	19	16
Német	Folyékonyan olvas	3	5	15	2	4
	Szótárhasználattal olvas	44	24	37	43	40
	Nem tud olvasni	53	71	48	54	55
Orosz	Folyékonyan olvas	0	2	4	1	1
	Szótárhasználattal olvas	6	2	4	7	6
	Nem tud olvasni	94	96	92	92	93
Japán	Folyékonyan olvas	0	0	0	0	0
	Szótárhasználattal olvas	1	0	1	1	1
	Nem tud olvasni	99	100	99	99	99
Spanyol	Folyékonyan olvas	1	3	5	3	2
	Szótárhasználattal olvas	4	7	8	6	5
	Nem tud olvasni	95	90	87	91	93
Olasz	Folyékonyan olvas	0	1	6	1	0
	Szótárhasználattal olvas	4	5	15	5	6
	Nem tud olvasni	96	94	79	94	94
Holland	Folyékonyan olvas	0	1	1	0	0
	Szótárhasználattal olvas	2	2	3	1	2
	Nem tud olvasni	98	97	96	99	98
Összesen		2458	461	190	114	3223

4. táblázat

A problematikus cikkek nyelvi megoszlása tudományágak szerint

5. táblázat

A nyelvi akadály leküzdésére választott intézkedések
százalékos megoszlása nyelvenként

Intézkedés	Francia %	Német %	Orosz %	Japán %	Egyéb nyelv	Összesen
Kereste a fordítást	17	15	21	14	16	16
Kereste az angol nyelvű összefoglalást	30	34	44	45	36	38
Kollégát kért meg, hogy vázolja a tartalmat	21	27	18	12	21	20
Lefordította a cikket	17	16	8	3	13	11
Lefordíttatta a cikket a munkahelyén	13	13	13	9	7	11
Más intézményben lefordíttatta a cikket	3	4	4	6	4	4
A BLLD lefordította a cikket	1	2	3	3	2	2
Nem tett intézkedést	37	28	30	35	32	30
Egyéb	1	1	2	3	4	2
Összesen	% Eset	100 199	100 873	100* 613	100 473	100* 335 2493

* Nyilván a kerekítésből adódik, hogy némely összeadás eredménye több, mint 100.

6. táblázat

A nyelvi akadály leküzdésére választott intézkedések
százalékos megoszlása tudományáganként

Intézkedés	Természettudomá- nyok és műszaki tudományok	Társadalom- tudományok	Humán- tudományok	Egyéb
Kereste a fordítást	17	15	20	26
Kereste az angol nyelvű összefoglalást	42	31	21	28
Kollégát kért meg, hogy vázolja a tartalmat	21	17	31	12
Lefordította a cikket	11	10	20	9
Lefordíttatta a cikket a munkahelyén	13	5	1	10
Más intézményben lefordíttatta a cikket	5	1	4	12
A BLLD lefordította a cikket	3	1	—	1
Nem tett intézkedést	29	46	31	35
Egyéb	2	1	1	—
Összesen	% Eset	100 2007	100 279	100 108 68

információt szolgáltatni idegen nyelvű cikkek francia fordításairól angol fordítás hiányában.

A jelen lehetőségekkel való elégedettség

A választ adók 47%-a volt megelégedve a jelen lehetőségekkel. A legkevésbé megelégedettek az egyetemen dolgozók, a legmegelégedettebbek az iparban és az állami hivatalokban dolgozók.

Egyöntetű vélemény, hogy javítani kellene a jelen szolgáltatások ismertetését plakátokkal, hirdetésekkel. A vonatkozó segédeszközöket mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni.

Felmerült az igény egy központi fordítási szolgálat iránt, továbbá gyorsabb átfutású fordítások iránt. A fordítások színvonala is sok kívánnivalót hagy maga után, a fordítók szakismeretei meglehetősen hiányosak. Szükség lenne cikkek egyes részleteinek lefordítására is. A tapasztalat szerint ui. sokan azok közül, akik a cikk

teljes fordítását kéri, megelégednének a cikk angol nyelvű összefoglalásával is.

A referáló és indexelő folyóiratok több és teljesebb angol nyelvű referátumot közölhetnének.

Következtetések

A nyelvi nehézségek tekintetében az elmúlt 13 évben nem történt számottevő javulás. A felhasználók többsége nem tud idegen nyelvű cikkeket feldolgozni, sőt még tudomása sincs a fordítási szolgáltatásokról. Legtöbbjük egyszerűen nem foglalkozik idegen nyelvű anyagokkal, nagyon kevés próbálja megszerezni a cikk fordítását. Ugyanakkor a fordítási szolgáltatásokkal szemben elég általános az elégedetlenség.

A felmérés tanulságai lehangolóak. Jóllehet az angol kutató számára releváns irodalom nagy része idegen nyelvű, ennek csak elenyészően kis részét olvassák.

Javaslatok

1. Szélesebb körben kell *ismertté tenni a fordítási szolgáltatásokat* és a fordításokról szóló segédesszközöket.

2. A referáló és indexelő szolgáltatások *jobb és részletesebb angol referátumokat közöljenek* az idegen nyelvű anyagról.

3. Több lehetőséget kellene biztosítani a kutatók részére *idegen nyelvek tanulásához*.

4. Hasznos lenne *több összefoglaló készítése* idegen nyelvű cikkekről.

/ELLEN, S. R.: Survey of foreign language problems facing the research worker = Interlending Review, 7. köt. 2. sz. 1979. p. 31-41./

(Pröhle Éva)

ISBN PROGRAM

Az ISBN program jelenlegi helyzete és a vele szemben támasztott jövőbeli kívánalmak

Az ISBN program jól ismert a könyvtáros szakmában, azonosítja egy bizonyos kiadó egy bizonyos kiadványának egy bizonyos kiadását, s ezáltal lehetővé teszi, hogy bibliográfiai azonosító számként használják. Az ISBN számok tehát kapcsolatot teremtenek az *egyetemes bibliográfiai számbavétel (Universal Bibliographic Control, UBC)* és a *kiadványok egyetemes hozzáférhetősége (Universal Availability of Publications, UAP)* között.

1. Az ISBN egyetemes hozzáférhetősége

Az ISO 2108 szabvány, valamint mindazon országok nemzeti szabványai, amelyek bevezették az ISBN rendszert, kimondják, hogy az ISBN számot minden lehető helyen fel kell tüntetni, ahol a bibliográfiai adatokat felhasználják.

Elégé eltér az egyes országok gyakorlata a nem-könyv jellegű anyagok ISBN számmal való ellátása tekintetében. Csak egy dokumentumtípust lehet eleve kizárni az ISBN számmal való ellátásból: az időszaki kiadványokat, amelyek ISSN számokat kapnak. Igaz, hogy itt is van átfedés a sorozatokban megjelenő monográfiák esetén, amelyek egyszerre kapnak ISBN számot mint egyedi kiadványok és ISSN számot mint a sorozat részei. Az, hogy az egyes országok gyakorlata milyen lesz, nem elvi kérdés, hanem kapacitás kérdése.

Napjainkig mintegy 4 millió könyvet láttak el ISBN számmal. Eddig 21 ország és az ENSZ látja el ISBN számmal kiadványait. A legtöbb nagy könyvkiadó ország már évek óta tagja az ISBN rendszernek.

A következő országok vesznek részt a programban: Ausztrália, Ausztria, Belgium, Dánia, Dél-Afrikai Unió, Egyesült Államok, Egyiptom, Finnország, Franciaország, Hollandia, Hong-Kong, Kanada, Magyarország, Nagy-Britannia, Német Szövetségi Köztársaság, Nigéria, Norvégia, Rhodesia, Spanyolország, Svájc, Svédország.

További 11 ország jelentette be *belépési szándékát*: Argentína, Brazília, Fülöp-szigetek, India, Izrael, Kolumbia, Mexikó, Olaszország, Szingapur, Szovjetunió, Thaiföld. Japán azért nem csatlakozott, mert nemrég vezette be egyéni számozási rendszerét. Országoként változó, hogy a könyvtermés hány százaléka kap ISBN számot.

A Nemzetközi ISBN Ügynökség felmérést készített, hogy mennyire közlik az ISBN számot a részt vevő országok nemzeti bibliográfiái, ill. új könyvek jegyzékei, központi katalógusai. *A 22 vizsgált ország közül 17-ben az említett források közlik az ISBN számot.* A regisztrálás módjában eltérés mutatkozik országoként. Felmerült az igény a hibás ISBN számok regisztrálására is.

2. Az ISBN alkalmazása az UBC és az UAP céljára

A géppel olvasható adatbázisokban több szempontú keresésre nyílik lehetőség, mégis a programozás és a